

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 7, Kasım 2016, ss. 1-11.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 7, November 2016, pp. 1-11.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016.40

YÛNUS EMRE’NİN DÜNYAYA VE VARLIĞA BAKIŞI*

Yunus Emre’s Views on the World and Existence

Mustafa ERDOĞAN**

*Bu dünyeye gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına bir gün sefer itse gerek¹*

Özet: Bu yazıda, Türk irfanının önemli köşe taşlarından biri olan Yunus Emre’nin dünyaya ve varlığa bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Özelde Yunus Emre olmakla birlikte, genelde Müslüman Türk büyüklerinin dünyaya ve varlığa bakışı bu şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yunus, dünyayı umumiyetle “fani, vefasız, zindan, cehennem, köhne saray, yel, hayâl, düş (rüya), aldatici, ikiyüzlü, ejderha, misafirhane, kahır evi/yeri/ocağı, leş, virane, lokma, tuzak” gibi olumsuz sıfatlarla anmakta, kimi zaman da insanı asıl hedefinden alıkoyan bir hilekâr olarak değerlendirmektedir. Yunus insana, bu dünya malını yemeyi ve yoksullara yedirmeyi tavsiye ederken, hakiki manada varlığın sadece Hakk’a ait olduğunu söylemektedir. Ayrıca Yunus Emre, dünya malı anlamındaki varlığın insanı tatmin etmediğini, insanın Allah aşkı ve zikriyle mutlu olacağını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Dünya, Varlık, Mal

Abstract: This paper examines the Muslim Turkish poet Yunus Emre’s views on universe and existence. Yunus primarily designates the world with adverse terms as “mortal, disloyal, dungeon, inferno, stale court, gale, illusion, delusion (dream), deceptive, hypocrite, dragon, guest house, grief house/place/hearth, flesh, wreck, bread, trap”; sometimes he refers to world as an obstacle deterring people from their prime goal. Yunus advises people to devour the wealth of universe, and feed paupers and warns that God is the true owner of all possessions. Besides, Yunus Emre emphasizes that the wealth of universe would not satisfy people, whereas, the love of and invocation to the God shall make the people happy.

Key Words: Yunus Emre, Turkish Literature, Poetry, Being, Wealth

Giriş

Çok konuşulan ya da hiç konuşulmayan konularda söz söylemenin ne kadar zor olduğu malumdur. Yunus’la ilgili bugüne kadar çok söz söylendi, çok yazı yazıldı. Bu bakımdan onunla ilgili yeni bir şeyler söylemek ilk anda biraz zor gibi geliyor. Ancak Yunus’un şiirleri baştan sona okununca onun ne kadar derin ve geniş bir derya olduğu, nice hazineleri barındırdığı hemen anlaşılıyor. Ondan çıkarılanlar belki de o hazinenin çok az bir kısmı. Bunun için Yunus’la ilgili daha çok çalışma yapılabilir. Ayrıca bazı ölmez hakikatleri Yunus gibi sesi asırları aşmış bir büyüğün ağzından tekrar dinlemek de faydadan uzak olmayacaktır. Yunus’un tabiriyle “ağz ağzdan kutludur” (104/8).

* Bu çalışma; 01 Ekim 2009’da, Kırşehir ve Aksaray valiliklerinin ortaklaşa düzenledikleri “Yunus Emre’yi Anma Paneli”nde yapılan konuşmanın yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

** (Doç. Dr.), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, e-mail: merdogandr@gmail.com

¹ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 149. Yazıda Yunus’un şiirlerinden verilecek örnekler bu kaynaktan alınmıştır. Sonraki atıflarda, her defasında dipnot düşmek yerine, şiirleri takiben, yay parantez içinde ilgili şiirin geçtiği şiir/beyit numarası (139/1 gibi) belirtilmiştir.

Yûnus Emre, Tapduk'un dergâhında “şeriat”, “tarikat” ve “marifet” aşamalarından geçip “hakikat”i bizzat tecrübe eden ve şiirleriyle bu tecrübeyi mükemmel bir şekilde aktararak dünyaya geliş gayesini gerçekleştirmeye muvaffak olan eşsiz bir şahsiyettir.²

Bu yazıda, Yûnus'un dünyaya ve varlığa bakışı konusundaki bazı görüşleri ortaya konulacaktır. Böylece kendi dünya görüşümüzle Yûnus'un dünyaya bakışı arasında bir mukayese yapma imkânı doğacaktır. Acaba Yûnus dünyaya ve varlığa nasıl bakıyordu, biz nasıl bakıyoruz, bu anlatılmaya çalışılacaktır. Aslında, biraz düşünüldüğünde, yüzyıllardır insanımızı irşat eden bu Türkmen pirinin konuyla ilgili görüşlerinin yalnız kendine has, şahsi görüşler olmadığı da anlaşılacaktır. Yûnus Emre; Ahmed Yesevî ile başlayan, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Velî, Hacı Bayram-ı Velî, Süleyman Çelebi, Âşık Paşa, Gülşehrî gibi birçok değerli insanı yetiştiren bir geleneğin halkasıdır. Bu bakımdan onun dünyaya bakışı, aynı zamanda bu geleneğin dünya görüşünü de temsil etmektedir. Diğer taraftan, uzun bir tecrübenin, hikmetin neticesi olan sözleriyle Yûnus, bir anlamda bizim de dünyaya nasıl bakmamız gerektiği dersini vermektedir.

Dünya, Fanidir Aldanmayalım...

Dünya henüz sınırları bile tam olarak bilinmeyen büyük evren içinde, cisim itibarıyla çok küçükse de, manevi varlığıyla büyük bir evrene bedel olan insanı barındırması yönüyle çok önemlidir. Bu bakımdan, dünyanın ve dünya hayatının mahiyeti, insanın dünyaya geliş sebebi ve vazifesi, dünyadaki yeri, dünyanın sonunun ne olacağı gibi konular eskiden beri düşünürlerin zihnini meşgul etmiştir. Dünya tasavvufta ise; insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey olarak değerlendirilmiştir. Mutasavvıflar dünyayı yılan, zehire, cadıya benzetmişlerdir.³ Yûnus Emre de bu konuda kafa yormuş ve kanaatlerini, tecrübelerini insanlara aktarmıştır. Her ne kadar teknoloji ilerlese, sürat asrı yaşansa da dünyanın ve insanın mahiyeti değişmediğine göre, bu bilge rehberin görüşleri bizim için önemli olsa gerekir.

Yûnus'un öncelikle bir Hak âşığı, mutasavvıf olduğu bilinmektedir. Yûnus Divanı, baştan sona ilahî aşkı terennüm eden ifadelerle, tasavvufî remizlerle doludur. Dolayısıyla onun dünyaya bakışı da bir mutasavvıfın, bir dervişin bakışı şeklindedir. Yûnus, şiirlerinde dünyanın en fazla geçiciliği, faniliği üzerinde durmuştur.

*Bu dünyâyâ kalmayalım
Fânîdür aldanmayalım (160/5)*

diyen Yûnus, dillerde pelesenk olan

Sevelüm sevilleüm dünyâ kimseye kalmaz (103/5)

dizesinde de aynı hususu vurgulamaktadır.

Diğer taraftan Yûnus dünyayı bir konak olarak görmektedir. Gece bir yere konan ve istirahat eden yolcunun sabah konak yerinden ayrılması ve seferine devam etmesi gibi, dünya hayatını tamamlayan insan da bu dünyadan geçmekte ve yolculuğuna devam etmektedir.

*Yavlak aceb geldi bana dünyâ içinde işbu hâl
Gice konuk olan kişi gine sabâh göçer fi'l-hâl (153/1)*

Yûnus'a göre dünya; ömrü kısa, gelip gidilecek bir yerdir, işin bittiği (sonuçlandığı) yer değildir.

*Geldüm dünyâyı seyr itdüm ya bugün ya yarın gitdüm
Ben bunda eglenimezem bunda bitmez işüm benüm (204/5)*

² Ahmet Doğan, “Yunus Emre Divanında İdeal İnsan”, *Turkish Studies*, S. 8/13, 2013, s. 838.

³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 146.

İnsan dünyaya kalmaya değil, gitmeye gelmiştir.

Beniüm bunda karârüm yok ben bunda gitmege geldüm (179/1)

Bir kul bin yıl da yaşasa sonu ölümlü olduğundan, dünya hayatı ona bir saat bile gelmez. Yûnus, kalıcı olmadığı için dünya bize gerekmez, der.

*Gerekmez dünyeyi bize çünkü bâkî bünyâd degül
Bir kul bin de yaşarisa ölicecek bir sâ'at degül* (154/1)

Dünya, Yûnus'un gözündeki konaklanan bir ev, misafirhane gibidir. Kendisi ise bir konuktur.

*Bugün cihâna geldüm uş giderem
Sanasın bir eve kondum konakvam* (203/6)

İnsanın dünyada bir misafir olduğu ve bir gün mutlaka asıl vatanına gideceği hakikatini Yûnus Emre bakın ne kadar sade, güzel ve fakat etkileyici bir biçimde anlatır:

*Bu dünyeye gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına bir gün sefer itse gerek* (139/1)

Yûnus'a göre insan, konuk olarak kaldığı yere değil, asıl gideceği mekâna gönlünü bağlamalı, ona hazırlık yapmalıdır:

*Biz de varavuz ol ile kaçan ki va'demiüz gele
Kişi varacağı yire gönlünü berkitse gerek* (139/3)

İnsan bu dünyanın bütün malını, mülkünü de elde etse yine gün gelecek kendisine “geri dön” (ırcı'ı) diye seslenilecek ve kişi ecel şerbetini tadacaktır. İnsanın, başına gelmesi muhakkak olan bu olayları, gelmiş gibi düşünüp ona göre hazırlık yapması gerekir.

*Sen bu cihân mülkini Kâf'dan Kâf'a dutdun tut
Yâ bu âlem mâlını oynayuban ütdün tut
İş bu cihân mülkünden ansuzın ün iderler
Ansuzunu şimdi bil yaraklanup gitdün tut
İş bu ecel şerbetini elbet dadısarsın
Dadışuna şek yokdur şimdi anı datdun tut* (18/1, 6, 9)

Bir başka beyitte ise Yûnus, dünyayı ağızda çiğnenmiş, yutulmaya hazır bir lokmaya benzetir. Süresi o kadar kısadır.

*Bu dünyâ bir lokmadur ağızdadur çeynenmiş
Çeynenmiş ne dutmak hâ sen anı yutdun tut* (18/4)

Hâlbuki insanoğlu umumiyetle bu dünyaya hiç ayrılmayacak gibi yapışır. Yûnus bu hâli ise şöyle dile getirir:

*Berk yapışdun şol dünyâya koyup gitmeyesin bigi
Karanu yalnız sinde varup yatmayasın bigi* (414/1)

Dünyaya, onu terk edip gitmeyecek gibi sıkıca yapıştın. Sanki karanlık ve yalnız olarak kabre varıp yatmayacakmışın gibi.

Yûnus'a göre dünya aldattıcıdır. İnsanı asıl hedefinden saptırır. Hatta şair yüzyıllar öncesinden;

Kalma bu degme rengen yüz bin yıllık fersenge (39/5)

diye nasihatte bulunmaktadır. Ancak dünyanın rengine kanmamak hiç de kolay değildir. Nitekim Kırşehirli ünlü âşık Neşet Ertaş da bir türküsüne “Cahildim, dünyanın rengine kandım”

diye başlar ve üzüntüsünü dile getirir. Burada “reng” kelimesinin renk, şekil anlamından başka bir de hile, düzen, dalavere anlamı olduğu hatırlanmalıdır.

Yûnus’a göre dünyaya aşırı sevgi ve bağlılık yanlıştır. Çünkü dünyaya gönül veren sonunda pişman olacaktır.

*Bu dünyâya gönül viren sonucu pişmân olısar
Dünyâ benüm didükleri hep ana düşmân olısar (63/1)*

Şaire göre dünya sevgisi zehirli bir yemeğe benzer. Sonunu düşünen kişi bu zehirli aştan yemez.

*Dünyânun mahabbeti agulu aşâ benzer
Âhirin sanan kişi agulu aşdan geçer (70/5)*

Diğer taraftan şan, şöhret, saygınlık sevgisi de dünya sevgisinin başka bir çeşididir. Böyle olan kişi hiç aşktan bahsedemez. Ayrıca aşk, dünya ve izzetle hiç uyuşmaz. (2/5-6)

Yûnus Emre dünyalık malı, mülkü ise hicap, yani perde olarak niteler. Bunlar kişinin kendini, hakikati ve dost yüzünü görmesine engel olurlar.

*Hicâbdasın bugün seni göstermezler belli sana
Hicâb didüğümü anla dünyelikdür gözden ırak (128/4)*

*Dünyâyı bırak elden dünyâ hicâb bu yolda
Biz velîden nebîden eyle işitdik haber (39/2)*

Yûnus’a göre insanın mala, davara aldanmaması, Hakk’a kulluğunu yapması ve sevmesi gerekir. Kalıcı yoldaş olan bunlardır.

*Aldanma mâla davara kulluk eyle Hakk'a yara
Seviyile bile vara bâkî yoldaş olanı gör (22/6)*

Bu dünyadan düşmeden geçip gitmek dilerse kazandığını Allah yolunda vermelisin. Bu şekilde kazandığını vererek, yoksulları hoş görerek Hak huzuruna varan, ateşten de kurtulacaktır.

*Geçüp gitmek dilerisen yâ düşmeyeyin dirisen
Şol kazandugun mâlunu Tanrı'yiçün virmek gerek*

*Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben
Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (137/6-7)*

Yûnus insana, bu dünya malını yemesini ve (yoksullara) yedirmesini nasihat eder. İnsan malından verdikçe, yedirdikçe eğer eksilirse Allah’ın ona tekrar vereceğini söyler. Sonuç itibarıyla bir gün bedeninin toprağa girecektir, geriye kalan senin neyin olur, ne işine yarar, diye sorar. Onun için gözün görürken, elin tutarken ye, yedir, mazeret bulma, bu dünyada kazanç dediğin nedir, hayır yap ve bu şekilde dünya pazarından kârlı çık, diye öğüt verir.

*Yigil yidürgil bî-çâre eksilürse Tanrı'n vire
Bir gün tenün yire gire girü kalan nendür seniün (148/8)*

*Gözün görürken yi yidür eylemegil bunca özür
Bu dünyede hâsıl nedür hayreyle bâzârı vir al (153/4)*

İnsanın kazandığı dünya malı, mülkü geride kalacak (153/2), onu başkaları yiyecektir. Hesabı ise onu kazanıp biriktirenden sorulacaktır.

*Mâlunu özge kişi yir sen var anda hisâbın vir
Sinün hemân bir adım yir gel gör âhir nedür bu fâl (153/3)*

Yûnus, dünyalık malı olmayanlara ise çok üzülmemelerini söyler. Onlara, paha biçilemeyecek bir hazine değerindeki gerçek sevgilinin aşkı yetecektir.

*Dünyâlıgum yokdur dime bu gussayı öküş yime
Ma'şûkı ger sevdün ise gider gönüldeki gamı (402/2)*

Şaire göre, bin bir sıkıntıyla kazandıklarını gülererek yedirenler Allah'ın cemalini göreceklendir.

*Şol kahırla kazananlar güle güle yidürenler
Götürdüm perdelerini didâruma baksun dimiş (122/6)*

Bilindiği üzere tasavvufun en önemli umdelerinden biri “vahdet-i vücud” inancıdır. Vahdet-i vücud; bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olma demektir. Yani salık gerçek varlığın bir tane olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve onun tecellilerinden başka hiçbir şeyin hakiki varlığı olmadığını bilir. Ondan gayrı görünen her şey, insan, âlem, kâinat vücud-ı mutlak olan Hakk'ın geçici gölgelerinden ibarettir.⁴ Şiirlerinden Yûnus'un da vahdet-i vücud" inancına sahip bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır. Yûnus'a göre de gerçek varlık yalnızca Allah'tır. Bu anlayışa göre insanların, hatta kâinatın varlığı bile tartışılırken mal, mülk gibi konular tabii ki hiç nazar-ı itibara alınmaz.

*Şükür anun birliğine yog iken uş var eyledi
Çünkü asıldan biz yoguz mülk ü hânûmân neyimiş*

*Sorun Tapduklu Yûnus'a bu dünyeden ne anladı
Bu dünyenin karârı yok sen neyimiş ben neyimiş (130/3, 5)*

Burada özellikle son dizenin ne kadar güzel, veciz ve akıcı bir şekilde söylendiği dikkati çekmektedir. “Bu dünyanın kararı yok sen neyimiş ben neyimiş” derken Yûnus bir yönüyle vahdet-i vücuda gönderme yapmakta, bir taraftan da bu dünyadaki kavgaların, iddiaların, benlik savaşlarının yersizliğini vurgulamakta ve imiş, imiş diyerek bir anlamda bunun eski ve değişmez bir tecrübe, bir hakikat olduğunu hissettirmektedir.

Yûnus, *Divan*'ının birçok yerinde dünyadan “kahır” yani sıkıntı, eziyet, üzüntü kelimesiyle söz eder. Mesela bir dizesinde,

Bu dünya kahır evidür niçe ömürler eridür (154/2)

der. Gerçekten de dünyaya gelip de kahır çekmeyen var mıdır? Her kişinin kahır kendine göredir. Yûnus bir başka dizesinde ise

Geçdi bunların çağı dünyâ kahrın ocagı (396/12)

diye seslenir. Sanki Allah bu dünyayı kahır için yaratmıştır. Ama aldanılmaması ve sabredilmesi gereken bir kahır.

*Çalab'um bu dünyâyı kahır için yaratmış
Gerçeğin gelenlerün kahrını yutmak gerek (141/2)*

*Bu dünya kahır evidür hem bâkî degül fânîdür
Aldanuban kalma buna tîz tevbeye gelmek gerek (137/2)*

Diğer taraftan kahır kelimesinin bir anlamının da bela olduğu, belanın da tasavvufta çok kullanılan bir kelime, hatta bir terim olduğu unutulmamalıdır. İnsanın daha dünyaya ilk gelişinde bela vardır. Başka bir deyişle, insan bela demiş ve belalı cihanda bulunmuştur.

Yûnus Divanı'nda dünya ile ilgili yukarıdaki ifadelerle benzer daha pek çok söyleyiş bulunmaktadır. Bunların hepsini bu yazıda anmak mümkün değildir. Yalnız Yûnus Emre'nin

⁴ Uludağ, a.g.e., s. 507; Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 45-7.

neredeysse baştan sona dünya ve ahvalini anlatan yek-âheng bir manzûmesi vardır ki burada ondan bahsetmeden geçmek uygun olmayacaktır. Şiirin metni şu şekildedir:

1. *Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tîz bâzâra benzer*
2. *Her kim bu şâra geldi bir lahza karâr kıldı
Girü dönüp gitmeği gelmez sefere benzer*
3. *Bu şârun evvel dadı şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör şu zehr-i mâra benzer*
4. *Evvel gönül almağı hûblara nisbet ider
Âhir yüz döndürmeği acûz mekkâra benzer*
5. *Bu şârun hayâlleri dürlü dürlü hâlleri
Aldamış gâfilleri câzû ayyâra benzer*
6. *Bu şârda hayâllerün haddi vü şumârı yok
Bu hayâle aldanan otlar tavara benzer*
7. *Bu şârdan üç yol çıkar biri cennet biri nâr
Birisinün arzûsı maksûd didâra benzer*
8. *Bu şârun sultânı var cümleye ihsânı var
Sultânla bilişen yog iken vara benzer (69/1-8)*

Yukarıdaki beyitler günümüz Türkçesiyle kısaca şöyle ifade edilebilir:

1. Bu dünya büyük bir şehre, bizim ömrümüz ise bu şehirde çabuk kurulup kaldırılan bir pazara benzer.
2. Bu şehre gelen ve bir an burada kalan kişinin geri dönüp gitmesi (ölmesi), geri dönüşü olmayan bir yolculuğa benzer.
3. Bu şehrin (dünyanın) tadı önce baldan, şekerden daha tatlıdır. Son acısı ise, yılan zehrine benzer.
4. (Dünyanın) önce gönül alması güzeller gibidir. Sonra yüz döndürmesi, yaşlı ve düzenbaz bir kocakarıya benzer.
5. Bu şehrin hayalleri ve türlü türlü hâlleri vardır. O, gâfilleri aldatan hileci bir cadıya benzer.
6. Bu şehirde (dünyada) hayallerin haddi ve sayısı yoktur. Bu hayallere aldanan ise merada otlayan koyunlara benzer.
7. Bu şehirden üç yol çıkar: Biri cennet, biri ateştir (cehennem). Birinin hedefi ise Allah'ın cemalidir.
8. Bu şehrin bir sultanı, onun da herkese ihsanı vardır. Bu sultan ile bilişen yok iken var olmuşa benzer.

Görüldüğü gibi Yûnus; dünya ve dünyadaki insanın mahiyeti hakkında bir arif, bir bilge edasıyla değerlendirmelerde bulunmakta, yol göstermektedir. Okuyucu ya da dinleyicilerin konuyu daha iyi anlamaları için de sık sık teşbih, teşhis, mecaz-ı mürsel, leff ü neşir gibi edebî sanatlarla başvurmaktadır. Zaten “benzer” redifi ve teşbih sanatı etrafında şekillenen manzumede, özellikle o devrin sosyal hayatından hareketle benzetmeler yapılmıştır.

Beyitleri biraz daha açmak, arka plandaki manayı biraz daha irdelemek gerekirse, öncelikle Yûnus'un dünyayı bir şehre benzettiği görülmektedir. Bize göre şair böylece dolaylı olarak dünyanın ezeli ve ebedî bir yer olmadığını, bir sahip ve yöneticisinin olduğunu ifade

etmektedir. İnsan ömrünü bu şehirde çabuk kurulup kaldırılan bir pazara benzeterek hem dünya hayatının kısıtlılığına hem de insanın bu dünyaya gayesiz ve rastgele değil, bir ticaret, alışveriş için geldiğine işaret etmektedir. İkinci beyitte özellikle dünya hayatının bir defaya mahsus olduğunu, dünyadan gidişin dönüşünün olmadığını söylemektedir. Üçüncü beyitte dünya hayatı ve nimetlerinin önce insana ne kadar tatlı geldiğini, fakat aslında dünyanın, insana mahiyetini, vazifesini, hedefini ve hakiki tatları unutturarak aslında bir yılan zehri gibi onu zehirlediğini ifade etmektedir. Yûnus'un dördüncü beyitteki sözüne göre, dünya önce tıpkı güzeller gibi insanın gönlünü almakta, aklını çelmektedir. Fakat insanı kendine bağlayıp yoldan çıkardıktan sonra çirkin yüzünü göstermekte, hileci bir kocakarı gibi insandan yüz çevirmektedir. Bu dünyada hayallerin ve türlü türlü hâllerin olduğunu söyleyen Yûnus, dünyayı bu hayal ve hâller vasıtasıyla gafilleri aldatan, düzenbaz bir cadıya benzetmektedir. Demek ki dünya gafil insanları hayallerinden ve yaşadığı farklı durumlardan hareketle yakalamakta, kandırmaktadır. Hatta bir sonraki beyitte dünyadaki hayallerin sınırı ve sayısı olmadığını belirten şair; bunlara inanani ise merada otlayan saf koyunlara benzetmekte, dolayısıyla dünyadaki hayallere inanılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Yûnus'a göre dünya şehirden üç yol çıkmaktadır. Bunlardan biri cennete, biri cehenneme uzanmaktadır. Üçüncüsünün hedefinde ise cemalullah vardır. Burada şairin Allah'ın cemalini hedefleyenleri cennetliklerden, cenneti hedefleyenlerden ayırması ilginçtir. Bu durum aslında "Bana seni gerek seni." diyen Yûnus'un genel anlayışına da gayet uygun düşmektedir. En son beyitte Yûnus tevhide ve Allah'ın merhametinin genişliğine gönderme yapmaktadır. Bir anlamda bu dünya şehri başıboş değil, bir sultanı, bir hâkimi var, her şey onun emri altında hareket eder, o sonsuz merhamet sahibidir, herkese, her şeye ihsanda bulunur, demektir. "O sultanla bilişen yok iken vara benzer." demekle Yûnus, bize göre insanın yaratılış gayesine işaret etmekte, insanın bu dünya şehrine Allah'ı bilmek ve ona ibadet etmek için geldiğini bildirmektedir. Böylece Kur'an'da Allah'ın buyurduğu "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." ayetine telmihte bulunmaktadır.⁵ Görüldüğü gibi dünya Yûnus tarafından umumiyetle olumsuz şekilde değerlendirilmektedir. Ancak her zaman böyle değildir. Örneğin aşağıdaki beyitte Yûnus dünyayı renkli, cazibeli ve güzel olması yönüyle bakmaya doyum olmayan, yeşil, kızıl giyinmiş bir geline benzetir.

*Bu dünyâ bir gelindür yeşil kızıl donanmış
Kişi yeni geline bakubanı toyamaz (105/3)*

Buna karşılık Yûnus, "merdân-ı Hak", "erenler", "dervişler" yahut "âşıklar" dediği kâmil insanların Allah sevgisini tattıklarından dünyaya değer vermeyeceklerini, beka mülkünü bulanların fani olana meyletmeyeceklerini, aldanmayacaklarını belirtir.

*N'eylerler fânî dünyâyı
Allah sevgüsü var iken (238/1)*

*Merdân-ı Hak bu dünyâda maksûdlara kalmadılar
Mülk-i bekâ bulmuş iken meyl-i fenâ kalmadılar (40/1)*

Âşığın bu dünya ile hatta ahiretle bile işi olmaz. Âşık her ikisinden de geçmiştir. O aşk eteğini tutmuştur ve sadece dostunu, sevgilisini düşünür:

Girçek âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhiret (2/2)

*Âşık bu dünyâyı n'ider âkıbet bir gün terk ider
Işk etegin dutmuş gider her kim gelürse saladur (59/4)*

*Âriflere bu dünyâ hayâl ü düş gibidür
Kendüyi sana viren hayâl ü düşden geçer (70/4)*

Allah'ın bostanı (72/1) olan dünya; derviş için Hakk'ı bulma, müşahede yeridir. Herkes ahirette cemalullahı göreyim diye umarken, derviş bu dünyada o dostu bulmuştur.

⁵ Kur'an-ı Kerim, Zariyat/51, 56.

*Kamu âlem ümid tutar âhiretde görem diye
Yûnus eydür dervîş olan bunda Hak'ı buldı gider (87/8)*

Yûnus'a göre dünyayı seven kişi dervîş olamaz. Dervîşin bütün dünyayı (kalben) terk etmesi gerekir:

Dünyâ seven dervîş degül dervîşligi olmaz kabûl (97/4)

*Yûnus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı
Dünyâ eger uçmagısa dervîşlere zindân olur (97/5)*

Âşık dünyayı değil, dîdârı yani Allah'ın cemâlini ister:

Bize dîdâr gerek dünyâ gerekmez (101/1)

Yûnus'a göre dünya bir anlamda dostu bulma yeridir. Dostun yüzünü görmek için ise dünyadan, ahiretten ve nice nimetlerden geçmek gerekir.

*Dostdan haber soran kişi güzâf degül dostun işi
Bellü bilün mahrûm durur bu dünyâda dostsuz kişi (360/1)*

*Dünyâ vü âhiretten niçe dürlü ni'metden
Dost yüzünü görmege kamudan geçer gerek (135/16)*

Yûnus da bu dünyada dosttan başka bir şeyi sevememiştir:

Bu dünyede dostdan artuk Yûnus nesne sevemedi (348/9)

Hak katında dünya ve ahiret aslında birer damladan ibarettir (48/7) diyen Yûnus'a göre dünya, ahiret her yer Hak'la, Hakk'ın nuruyla doludur:

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak (54/9)

Hak cihana dolu olmakla birlikte, aynı zamanda insandan ayrı da değildir. İnsan onu kendinde aramalıdır:

*Hak cihâna toludur kimsene Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayru olmaz (103/1)*

Dünya, ahiret; yer, gök Hak'la doludur. Ama yine de onu kimse göremez:

*Dünyâ âhiret ol Hak yir gök toludur mutlak
Hiç gözlere görünmez kim bilür ne nişânda (328/2)*

Yûnus'a göre bazen açık, bazen gizli iki dünya da Hak'la doludur. Hakiki dostu giden yolda hurinin, köşkün, burağın çok da önemi yoktur. Dosta gitmek isteyen bunlardan geçmelidir:

*Yûnus dir eşkere nihân Hak toludur iki cihân
Gelsün berü dostu giden hûr u kusûr burâk nedür (37/7)*

Yûnus, insanın bu dünyaya geliş serüveni ile ilgili beyanatlarda da bulunur. Yûnus'a göre, gafil insan bu dünyaya nefesine kulluk etmeye gelmiştir:

*Hemin geldüm bu dünyâyâ nefsüme kulluk itmege
Eyü amel işlemedüm azâbdan kurtulam diyü (285/4)*

Hâlbuki aklı başında olan insan bu dünyaya altın, mal, mülk elde etmek için gelmemiş (196/5), sevgi ile gönüller yapmaya gelmiştir (179/2):

*Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm (179/2)*

İnsan aslında bu dünyaya ikiliğini birliğe çevirmeye, bir başka deyişle tevhide, vahdete ulaşmaya gelmiştir:

Değşürüben ikiligüm birlige yitmege geldüm (179/3)

Yine insanın bu âleme geliş maksatlarından biri de o dost ile burada bilişmek ve ona hâlini arz etmektir. Yani yaratıcısını ve dostunu bulmak ve ona ibadet etmektir ki bu da daha evvel bahsedilen ayetin mealidir. Yalnız Yûnus burada (bu dünyada) Hak'la bilişmeyenin orada da bilişemeyeceğini söyler:

*Bunda bilişmeyen cânlar anda bilişimez anlar
Bunda bilişüp dostıla hâlüm arz itmege geldüm (179/5)*

O dost Yûnus'u yaratmış, var dünyayı bir gör demiştir. Yûnus dünyaya gelmiş bakmış ki her taraf süs, bezek doludur. Ancak ona göre dostu seven bunlara aldanmaz, aldanmamalıdır:

*Ol dost bizi viribidi var dünyayı bir gör didi
Geldüm gördüm bir ârâyiş seni seven kalmaz ana (7/6)*

*Çalap viribidi bizi var dünyeyi görün diyü
Bu dünje hod bâkî degül mülke Süleymân neyimiş (120/4, ayrıca bk. 30/3)*

Yûnus, Allah'ın dünyayı Hz. Peygamber'in hatırına yarattığını söyleyerek "Sen olmasaydın bu âlemleri yaratmazdım." şeklindeki, bazı bilginlerin hadis olduğunu söylediği meşhur söze göndermede bulunur.⁶

*Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına
Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül (158/7)*

İnsanın bu dünyaya ne için geldiğini, en iyi insanı buraya gönderen bilir. İnsan bu dünyaya hizmete gelmiştir:

*Beni bunda viribiyen bilür ben ne işe geldüm
Karârum yok bu dünyâda giderem yumışa geldüm (224/1)*

Bu dünyaya işe gelen insan yine bir gün dönecektir. Sultani isteyen insanın önce o sultana layık kul olması gerekir:

*Sen bunda işe geldün uş yine varısarsın
Henüz sen kul olmadın sultân arzû kılursın (255/8)*

Varlık Hakk'ındır...

Bilindiği üzere varlık kelimesi; var olma durumu, mevcudiyet; var olan her şey; para, mal, mülk, zenginlik; önemli, yararlı, değerli şey; iyi yaşayacak kadar geliri yolunda olma durumu, variyet; ömür, hayat; oluş ve yok oluşun karşısı olarak, kalıcı olan, gelip geçici olmayan şey gibi manalara gelmektedir.⁷ Burada bizim kastettiğimiz mana daha ziyade para, mal, mülk, zenginlik ile var olma durumu, mevcudiyet ve kalıcılıktır. Dünya gibi varlık da üzerinde çok kafa yorulan, eskiden beri tartışılan bir konudur. İnsanların maddi olarak varlığa, zenginliğe boğulduğu, ama bir o kadar da mutsuz olduğu bir zamanda yaşıyoruz. İnsanlık, teknolojik olarak daha önce hiç olmadığı kadar ilerledi, maddi olarak hiç olmadığı kadar zenginleşti. Ama ne hikmetse bir o kadar mutsuzlaştı. İnsanları bunlar tatmin etmedi ve kişiler psikologların kapısını eskisinden daha çok aşındırmaya başladılar. İşte günümüzde had safhaya çıkan bu sıkıntıyı Yûnus asırlar öncesinden tespit etmiştir. Şöyle demektedir Yûnus:

⁶ "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk". bk. Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 113.

⁷ *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.577f7208a96e42.51726089 (Erişim Tarihi: 08.07.2016).

Bunca varlık var iken gitmez gönül tarlığı (361/1)⁸

Bugün, maddi olarak, eskiden, atalarımızdan çok daha zenginiz; ama daha mutlu değiliz. Anlaşılan mutluluğu sadece maddi zenginlikte aradığımız sürece de mutlu olamayacağız. Demek ki maddi zenginlik gönül darlığını gidermek, mutlu olmak için yeterli değildir. İşte Yûnus da bunu söylüyor ve yalnız madde-varlık planında kalındıkça meselenin halledilemeyeceğini ifade ediyor. Benzer bir beyitte Yûnus dünyaya dalmış gafilin içine düştüğü açmazı şöyle dile getiriyor:

*Batmış dünyâ mâlına bakmaz ölüm hâline
İrmiş Kârûn mâlına zihî iş düşvârlığı (361/2)*

Dünya malına batmış, Karun kadar zengin olmuş, fakat ölüm hâlini hiç düşünmez. Bir manada ona göre davranmaz, ayağını denk almaz. İşte zorluk budur, diyor Yûnus Emre.

Varlığa belki Yûnus'un gözüyle bakarsak bir hâl çaresi, yeni bir bakış açısı bulmamız mümkündür. Örneğin meşhur bir şiirinde Yûnus şöyle diyor:

*Ne varlığa sevinürem ne yokluğa yirinürem
İşkunla avınuram bana seni gerek seni (381/2)*

Belki de mutluluğun sırrı bu dizelerde gizlidir. Çünkü dünyadaki varlık da yokluk da göreceli ve geçicidir. Akli başında olan insan bunlara çok fazla kıymet vermez. İnsana asil gereken, onu mutlu eden, avutan Yûnus'un deyişle dostun aşkıdır. Nitekim bir ayet-i kerimde de kalplerin ancak Allah'ı anmakla tatmin olacağı ifade edilir.⁹

Yûnus'un diğer bir beytinde ise varlık; hicap, yani perde olarak nitelenir. Aslında tasavvufta hicap ve perde; âşıkla maşuk, salikle Hak arasında bulunan ve onu tanımaya, ona kavuşmaya mâni olan her şeye denilmektedir. Bu manada dünya da varlık ve mal da hicap türleridir.¹⁰ Yûnus'a göre bu varlık perdesini yırtıp dostun yüzünü göstermek için bir gerçek er yani kâmil insan gerekir.

*Varlıkdur hicâb katı kim yıka bu hicâbı
Dost yüzünden nikâbı götürmege er gerek (135/3)*

Aslında mesele biraz da varlığın nasıl görüldüğüyle alakalıdır. Yûnus işi temelinden halletmekte ve "Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır." diyen Şeyh Galib gibi, ister mevcudiyet, isterse maddi zenginlik anlamında olsun, bütün varlığı Hakk'a vermektedir:

*Hep varlık Hakk'undur alâ küllî hâl (156/5/2)
Ne var söylenen dilde varlık Hakk'undur kulda (191/2)*

Bu hakikati Yûnus bir başka beytinde; bu söz benim değil, Yûnus da neci oluyor varlık senin, çünkü dilime kudretiyle konuşma kabiliyeti veren sensin, sensiz dilimi oynatmam anlamında şöyle dile getirir:

*Benüm degül bu kelecî varlık senün Yûnus necî
Çün dilüme sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem (183/9)*

Diğer taraftan Yûnus'a göre insanın bütün varlığı dost katında zerre bile değildir (172/5). Aslında Hakk'a ait olan varlığını insan yine onun yolunda harcamalıdır.

*Gel imdi miskîn Yûnus varun Hakk'a harc eyle
Gördün elünde kalmaz bu dünyânun varlığı (361/5)*

⁸ Mehmet Kaplan hoca da "Yûnus Emre ve Bugünün Meseleleri" başlıklı yazısında bu dizeye dikkati çekmiştir. Bk. *Nesillerin Ruhü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978, s. 270-4.

⁹ *Kur'ân-ı Kerîm*, Ra'd/13, 28.

¹⁰ Uludağ, a.g.e., s. 223-4, 383; Üstüner, a.g.e., s. 55-7.

İnsan, dostu için maddi-manevi varlığından geçtiğinde dost ona gelecek ve o insan da asıl hazineyi bulacaktır.

*Varlık çün sefer kıldı andan dost bize geldi
Vîrân gönül nûr toldı cihânım yağmâ olsun (271/5)*

Yûnus,

*Çok söz hayvân yüküdür az söz eriün görkidür
Bilene bir söz yiter cânda gevher varısa (300/9)*

der. Aslında edebiyatta sehl-i mümteni tarzına en güzel örnek olabilecek, basit gibi görünen ama çok anlamlı olan Yûnus beyitlerinin, mısralarının her birinin ayrı ayrı ve uzun uzun şerh edilmesi mümkündür. Ancak biz Yûnus'un dediği gibi "bilene bir söz yeter" diyerek yazımızı burada noktalıyoruz.

Sonuç

Yûnus Emre'nin dünyaya ve varlığa bakışı, genel olarak Müslüman-Türk geleneğinin bir yansımasıdır denilebilir. Yûnus, dünya hakkında umumiyetle olumsuz bir kanaate sahiptir. Nitekim büyük şairin şiirlerinde dünyayı nitelemek için kullandığı kelimelerden bazıları şunlardır: fani, vefasız, zindan, cehennem, köhne saray, yel, hayal, düş (rüya), (aldatıcı, ikiyüzlü) kadın, ejderha, misafirhane, kahır evi/yeri/ocağı, leş, virane, lokma, tuzak... Buna karşılık şair, dünya için "köprü, perde, pazar, bostan, gelin" gibi olumsuzluk ifade etmeyen kelimeleri de kullanmıştır.

Yûnus dünyanın en fazla kararsızlığı, faniliği, geçiciliği üzerinde durmaktadır. Ayrıca dünyayı asli vatan olmayıp misafirhane yahut geçici bir konak oluşu, işin bittiği yer olmayışı, insanı aldatıp asıl hedefinden saptırışı, sanki ağızda çiğnenmiş yutulmaya hazır bir lokma gibi süresinin kısalığı, zehirli bir yemeğe benzemesi gibi yönleriyle değerlendirmektedir. Dünyaya gönül verenin sonunda pişman olacağını vurgulayan Yûnus'a göre bu dünya insanın gözündeki bir perdedir. Diğer yandan Yûnus insana, bu dünya malını yemeyi ve (yoksullara) yedirmeyi tavsiye etmektedir. Yûnus, *Divan*'ının birçok yerinde dünyadan "kahır" kelimesiyle söz etmektedir. Dünya kahır evi, kahır ocağıdır. Buna karşılık dünyanın kimi zaman olumlu olarak değerlendirildiği de görülür. Mesela Allah'ın bostanı olan dünya; derviş için Hakk'ı bulma, müşahede yeridir. Allah'ın tecellisi ve nuruyla dopdoludur. Hakiki manada varlığın sadece Hakk'a ait olduğunu söyleyen Yûnus Emre, dünya malı anlamındaki varlığın ise insanı tatmin etmediğini, insanın Allah aşkı ve zikriyle mutlu olacağını vurgulamaktadır.

Kaynakça

Büyük Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.577f7208a96e42.51726089 (Erişim Tarihi: 08.07.2016).

Doğan, Ahmet, "Yunus Emre Divanında İdeal İnsan", *Turkish Studies*, S. 8/13, 2013, s. 829-39.

Kaplan, Mehmet, *Nesillerin Ruhü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, Haz. Ali Özek-vd., TDV Yayınları, Ankara 1993.

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Üstüner, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözcükler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.